

KRIVNJA — UZROK DUŠEVNIH BOLESTI

Josip Weissgerber

Iznenadeeni smo, kad se upoznamo s dokumentima i ispovjednom praksom prve Crkve, što su kod njih osjećaj i svijesti krivnje prevladavani trijumfalnim uskrsnim osvjedočenjem. Jedva obraćeni s poganstva, oni čine javnu pokoru samo za »peccata capitalia«: otpad od vjere, ubojstvo i bračnu nevjeru. O privatnoj ispovijedi, o kojoj govori sv. Luka (Dap 19, 18), tj. da su se Efežani ispovijedali svetom Pavlu, jedva nalazimo svjedočanstva kasnije. Sv. Pavao istom obraćene pogane naziva »svetima«: »Pozdravite svakog svetog u Kristu Isusu!« (Fil 4, 21) Rimljani pomažu nevoljama »svetih« u Jeruzalemu (Rim 12, 13, 15, 26) (1 Kor 1, 2; Kol 1, 2; Rim 16, 15). Grobni natpisi kršćana odišu sigurnošću u uskr-snuće: Receptus ad Deum (Primljen od Boga), Scimus te in Christo (Znamo da si u Kristu), Christi gaudet in aula (Raduje se u Kristovu dvoru), itd.

Međutim, kao da se nad ostala kršćanska stoljeća nadvio sad teži, sad lakši oblak krivnje. A ako je taj olovni svod krivnje probijen, kac u vrijeme renesanse, reformacije, rokokoja, prosvjetiteljstva, prvog modernizma poslije I. vatikanskog sabora i drugog modernizma nakon II. vatikanskog sabora, uvijek je to bilo u obliku neuspjele bune, poput sumnjive vedrine olujnog neba. Lažno probijen pokrov krivnje, opet se zaklopio. Vedrina neba protiv neba pripravlja samo još teži pad u grižnju savjesti. Barokno je doba produbilo osjećaj krivnje i dodalo mu strah pred smrću, sudom i vječnom osudom. Crna romantika preotela je mah u eshatologiji. Ljudi su donekle artistički uživali u dramatičnim slikama i emocijama crne romantike. Do najnovijeg vremena asketska je književnost smatrala da osjećaj krivnje, neuspjeha i nesigurnosti treba uvijek potencirati, jer da o tim osjećajima ovisi svaka temeljita religioznost. Čini mi se da ni teološki traktat o milosti nije potpuno slobodan od kul-pabilnih pretjeranosti. Tako je o. Prat svojom Teologijom sv. Pavla rastumačio sva mjesta o Božjem izboru za povijesne zadatke koji su se prije tumačili kao da važe za osudu i izbor za vječnu sudbinu. (Ferdinand Prat, *La théologie de St. Paul*, I. 1934 (22), II. 1933 (29). — Možda je prvom kršćanstvu najbliža bila vedrina visokog srednjeg vijeka u djelima kršćanski nadahnutih pisaca koji su živjeli u braku: Geoffrey Chaucer, Walter von der Vogelweide, Chrétien de Troyes, pa i Dante, premda je njegova sinteza prilično zasićena osjećajem krivnje, ali zdrave krivnje koja zna koga optužuje i zašto.

Da li su proboji osjećaja krivnje bili bijeg od odgovornosti, a kršćanstvo u pokorničkoj paradi jedino autentično kršćanstvo? Pred ovo pitanje stavljena je naša generacija. U panoptikumu reakcija protiv ponižavanja čovjeka ima danas mnoštvo varijanti od nijekanja svakog grijeha i rušenja sviju tradicionalnih normi kojima čovjek misli da nije dorastao do obnovljenog osjećaja uskr-sne nade unutar zacrtanih tradicionalnih normi. Umjesto osobne ispovijedi uvodi se generalno odrješenje, a poneki

moralisti kao da hoće pošto poto opravdati praksu sociološke većine. Glavni izvor osjećaja krivnje — seksualne norme — na razne se načine preinačuju i stavljaju u pitanje. Moderni čovjek postaje sve ponosniji i sve nesposobniji za pokajanje, on se ne želi više osjećati krivim.

Optužba protiv kršćanske optužbe čovjeka

Za razliku od prijašnjih protivljenja osjećaju krivnje, današnji se revolt poziva na znanstvene rezultate psihoanalize. U tom se sastoji novost današnje situacije. Osjećaj krivnje proglašen je neurozom, psihičkom bolešću. Dr A. Hesnard izdao je 1949. knjigu od blizu 500 stranica pod naslovom *L'Univers morbide de la Faute*, u kojoj optužuje religije, posebno kršćanstvo, za duševne bolesti koje uzrokuje osjećaj krivnje. Hesnard* je ozbiljan učenjak, vrlo konstruktivan u svojoj *Sexologie*, u kojoj zahtijeva humaniziranu seksualnost, traži doživotnu vjernost u braku, zabacuje masturbaciju kao nakazu čovjekove duševnosti i seksualnosti. Opetovano ističe da je ljubavlju prožet bračni čin neusporedivo sretniji i plemenitiji od masturbacijskog neuspjeha.

Hesnard je sljedbenik Sigmunda Freuda (A. Hesnard, *L'oeuvre de Freud*), ali ne ide za njim slijepo, nego ga u mnogočem korigira. Dr Henri Wallon predstavlja Hesnarda u uvodu njegove knjige *L'Univers morbide de la Faute*, da je princip užitka Freudove psihoanalize zamijenio pojmom etičkog ponašanja. Freudovoj subjektivizaciji on je suprostavio realizam i objektivnost.¹ Osnovna je činjenica koja stvara konflikte, kao i kod Freuda, »zabrana« koju svako dijete susreće u svom životu. No Hesnard priznaje »čovjekovu etičku dimenziju i svijest odgovornosti«.² U neurozama umjesto »realnog svemira« razvija se misteriozni iracionalni »svemir po tjeskobi«. »Bez sumnje golem je napredak — veli Wallon — što se po Hesnardu iracionalno može racionalizirati.«³ — Wallon smatra da se Hesnard nije oteo svim opasnostim apsolutizirane subjektivne psihoanalize, ali ju je dobrano demitologizirao.⁴

Hesnard zahtijeva »mentalnu profilaksu koja je bez sumnje plodnija od terapije«.⁵ U tu svrhu treba proučiti »psihopatologiju morala«.⁶ U tom smislu on dolazi na poziciju austrijske psihološke škole (Frankel, Daim, Caruso), koja u svakoj duševnoj bolesti vidi etički konflikt. Toj se koncepciji svom mogućom oštrinom opire louvainski psihoanalitičar, svećenik Antoine Vergote,⁷ koji opravdano ne dopušta da se duševno une-

* A. Hesnard, *L'Univers morbide de la Faute*, PUF, Paris, 1949; *Morale sans péché*, Paris, 1954; *Sexologie*, Payot Paris, 1959; *L'oeuvre de Freud*, Payot, Paris, 1960; *Psychologie du crime*, Payot, Paris, 1963.

¹ A. Hesnard, *L'univers morbide de la Faute*, (Henri Wallon) *Préface*, str. IX.

² *Ib.* str. XI.

³ *Ib.* str. XI.

⁴ *Ib.* str. XII.

⁵ *Ib.* str. 3.

⁶ *Ib.* str. 3.

⁷ Antoine Vergote, *Psychologie religieuse*, Charles Dessart, Bruxelles, 1966, str. 101—102.

srećeni proglase krivcima. No smatramo da Allers,⁸ Frankel,⁹ Daim,¹⁰ Caruso¹¹ i ostali zastupnici austrijskog psihoterapeutskog paneticizma ne smatraju naivno svakog duševnog patnika krivcem, nego neurozu analiziraju kao konflikt s Božjim poretkom. U srcu neuroze jest laž, krivo idealizirana slika o sebi, »angelizam« (Baudouin),¹² nepriznavanje realnosti, traženje idola umjesto ideala, namjesto Boga; u tu idolatriju može pojedinac biti gurnut od drugih i od društva bez svoje krivnje. Hesnard piše: »Želimo li sažeti u jednu riječ sve te činjenice jezikom koji je što je moguće više udaljen od apstrakcije, možemo reći: Duševna je bolest, kakvi god bili njezini stupnjevi i oblik, egzistencija s ljudskim značenjem krivnje.«¹³ Ali Hesnard dolazi do paneticizma kao optužitelj, iako s druge strane nego austrijska škola. »Animistička tradicija i ancestralni mit o istočnom grijehu, kao i sva metafizika, izašli su iz osjećaja krivnje. Za Kanta i Lavella »znanost ne dohvaća metafizički apsolutno, nego ga daje moral« (ib. s. 5).*

Moralist bi se trebao pretvoriti u psihologa i psihoterapeuta koji studira konkretnog čovjeka, no on je utekao u apstrakciju, pa ne proučava drugo do »čovjeka općenito« (15). Namjesto morala potrebna je mentalna higijena i »etička psihijatrija« (12). Hesnard dolazi na pozicije austrijske škole (kad u neurozi vidi »bolest smisla za stvarnost« (13). Laž u konijenu svake neuroze čini da se rastroše psihičke energije u sukobu tako da od preobilja psihičke snage stvara stanje kongenitalne psihičke slabosti. Sve su neuroze za Hesnarda krivnje u metafori. »Melankolik koji se ranjava nije gluma sile koja se zove impuls pa zapodijeva autodestruktivni čin. Radi se o ljudskom biću koje se osjeća krivo pa se kažnjava. Progonjeni ubojica koji namjerno ubija nije teatar mehaničke komponente ličnosti koja se smiruje u činu ubijanja; radi se o ljudskom biću koje se osvećuje svom nesnosnom progonitelju znajući potpuno za uzrok u svojoj osuđeničkoj situaciji. Tako zvani impulsivni ili instinktivni čini psihopata mogu se potpuno shvatiti po svom efektivnom zvuku ili rezonanciji ili ekspresivnosti. Ne možemo ih razumijeti dok im ne otkrijemo njihovo dublje ljudsko značenje — njihovo etičko ili moralno značenje — krivnju, optužbu, kažnjavanje ili obrambenu reakciju pred prijetnjom« (14).

Morbidni moral za Hesnarda je karikatura »unutarnje i duboke moralne stvarnosti« (14). Sâm naziva svoju fenomenologiju psihopatologije »strukturalno-etičkom« (16). Ide tako daleko da tvrdi: »Svi mentalni bolesnici — od jednostavnih neurotika do utvrđenih psihopata — pokazuju se kao da su pod udarom moralne optužbe, tj. njihovoj se osobi kao odgovornoj

⁸ Rudolf Allers, *Das Werden der sittlichen Person*, Herder, 1929.

⁹ Victor E. Frankel, *Ärztliche Seelsorge*, F. Deuticke, Wien, 1952 (6).

¹⁰ Wilfried Daim, *Tiefenpsychologie und Erlösung*, Herold, Wien, 1954; *Umwertung der Psychoanalyse*, Verlag Herold, Wien, 1951.

¹¹ Igor A. Caruso, *Psychoanalyse und Synthese der Existenz*, Herder, 1952; *Tiefenpsychologie und Angst*, ANIMA, 1953, str. 241—253.

¹² Charles Baudouin, *De l'instinct à l'esprit*, Desclée de Brouwer, 1950; *Imagerie de l'automate, Études Carmélitaines*, 1953, str. 186—200; *L'échelonnement des instances morales selon la psychologie analytique*, u *La Vie Spirituelle*, Supplément, 15. V. 1951, str. 212—225.

¹³ A. Hesnard, *L'univers morbide de la faute*, str. 4.

* Unaprijed sama brojka u zaporkama označuje stranicu navedenog djela.

izriče optužba krivnje« (19). Navodi pismo psihologa Dugasa Ribotu: »Nema u stanovitom smislu većih psihologa od katolika koji mijese duše. U tom je njihova snaga i uvjet njihova uspjeha« (21). — Ta naoko pohvala sadrži najtežu optužbu što je ikad izrečena protiv katolicizma: on živi od unutarnjeg zarobljavanja savjesti. Kao da čujemo Marxa koji u religioznoj alijenaciji vidi najopasniju i najteže savladivu nastramost. Oslobođenje od krivnje koje se ovdje traži izraziti je oblik »traženja vedrine neba protiv neba«, pokušaj da se isprazni nebo od obećanih dobara, da ne prijeti gubitkom tih svojih apsolutnih ispunjenja. Ne može čovjek naći svoj mir sam u sebi jer je kontingentan, jer je u svojoj biti alijenacija, glad za ispunjenjem u drugom; čovjek je alijenirano, intencionalizirano biće u ljubavi prema apsolutnom ispunjenju, zato doživljava neprestano prazan beskrajni horizont apsolutnosti.

Hesnard je razvio onto-psihopatologiju duševnih bolesti. Pacijent nije svjestan svoga stanja, ali ga ta dinamika to više zarobljuje što je tamnija (27). Kao što Hesnard razlikuje zdravi moral od karikature neodređene tjeskobe, tako dobro razlikuje zdravi strah od bolesne tjeskobe: »Svaka ljudska tjeskoba koju ne opravdavaju opasni događaji, tj. koja nije vezana uz stvarnu opasnost, više je ili manje iradijacija, sad tamnija sad svjetlija, straha ili tjeskobe, krivnje i kazne« (26). On govori o naglom prekidu masturbacije i ostalih seksualnih devijacija čim nestane tjeskobe (27). Ta »tamna zla savjest sviju vremena stvorila je strašne bogove kakve nam je prenio Izrael u mitskom preživjelom ruhu« (28).

»U naravi je Tjeskobe da ne zapodijeva depersonaliziranu moralnu nevolju, anonimnu zlu savjest koja može opteretiti bilo kojeg prosječnog čovjeka, nego zapodijeva najprirodniju, najintimniju i potpuno individualiziranu moralnu nevolju što uopće može biti: jer tjeskoba zna razlikovati najtajnije područje dubinskog bića. Tjeskoba udara u najsvetiji kutak, ona zna učenjački zbunjivati kao najbolji tehničar moralnog sadizma pogađajući najvitalnije žice: čast kod vojnika, hrabrost kod borca, ponos kod građanina kome je stalo do čistog obraza, vjeru kod pobožnih, majčinsku nježnost kod mlade majke, stidljivost kod djevice i kod svećenika vjerna svom zavjetu čistoće. Svi promatrači morbidne tjeskobe zapazili su ovu zlobu opozicije (29).

»Moralna se krivnja rađa iz zabrane ljubljenih roditelja; a kazna iz prijetnje djetetu da neće biti ljubljeno; to je sankcija za neposlušnost. Krivnja se dakle ne odigrava na afektivnom planu u ekonomskom Freudovu smislu, niti na planu virilnog Adlerova apstraktnog ideala, inače ne možemo prodrijeti u ljudsko značenje pretpostavljene 'inferiornosti' o kojoj je govor, nego se zbiva na planu primarne moralnosti, na planu ponašanja djeteta koje živi pod znakom zabrane, tog prvog nacrtu moralnog pravila« (31). — »Realizacija potisnute želje ne znači zadovoljenje potrebe, nevolju neutaženosti, nego duševno oslobođenje od krivnje« (67). Odatle »bijeg u nevinost u smislu nerazlikovanja onoga što može predusresti svaku moralnu optužbu, svaku ozbiljnu tvrdnju«. — »Psihopati su krivi u sebi i po željama i pobunama koje stvaraju. Oni postavljaju nerješive probleme prave odgovornosti. Seksualnost je tu patogena kao i inače jer je glavna prigoda unutarnje krivnje, morbidne kulpabilnosti« (67).

Neuroze su plitko rješavanje etičkog problema. Hesnard navodi Babinškoga: »Kad duboki osjećaj protrese čovjekovu dušu, nema mjesta za hysteriju« (76). — »Strah pred životom najčešće je bijeg pred moralnom odgovornošću (često na seksualnom području, ali ne uvijek)« (105).

Hesnard razvija svoju etičko-strukturalnu zamisao kroz detalje psihoterapeutske prakse. U ovoj studiji, dakako, ne možemo se upuštati u to da ga slijedimo korak za korakom. U patološkim simptomima vidi on »široku indirektnu ispovijed« (192). Umjesto »normalne pokore u duševnim bolestima zbiva se biološka spontana adaptacija, supstitucija po zakonima ljudskog ponašanja, a ne po mehaničkim ili neurofiziološkim zakonima« (214). Ta se supstitucija odvija u znaku »gubitka kontakta s realnošću«; (217) sa svijetom postoji samo »neafektivni ili nevitalni kontakt« (220), »kontakt bez etičke vrijednosti« (224). — »Nikakav intimni kontakt psihoanalista s pacijentom, nikakvo terapijsko oslobođenje neurotika ne postizava se tako iskreno i tako brzo kao kad liječenje vodimo na temeljnom planu etičkog razračunavanja prema praznoj stanici izliječenja (vers le Non-lieu de la guérison)... Ne radi se o potisnutim željama, nego o razračunavanjima savjesti« (227).

Nije lako raspoznati kod Hesnarda njegovu želju za zdravim moralom nasuprot »primitivnom i endogenom moralu, predmoralu neumornom i šutljivom koji nadahnjuje dramatične okvire zajedničkog života«. »Taj neupoznati predmoral pustoši šutke tolike pojedince i čini, kako je Shakespeare rekao za moral, sve nas kukavicama (Hamletov monolog), nema na prvi pogled ništa zajedničko s moralnim idealom filozofa« (254). Taj se predmoral ne razlikuje od »nemoralnog i amoralnog djetinjeg egoizma« (254). To je »nemoralni moral«, »ponašanje u znaku egoističke etike« (225). — »Tako je pravi moral čudoredno ponašanje kakvo žele moralisti, moral radosne osobne žrtve, male ili velike; ne susreće se često u intimnosti savjetsti« (257). Kurentni je moral previše opravdavanje samoga sebe (258). — Čovječanstvo gubi vrijeme nastojeći se opravdati i optužiti umjesto da radi, lijeći se, usavršava i stvara«. — »Čovječanstvo izgleda da je osuđeno da neograničeno ostane u stadiju Eshilovih Eumenida« (258). — A. Hesnard želi »normalni moral, moral sav u skladu s mentalnom higijenom i zdravljem« (59), moral koji »cijeni sve ljudske vrednote« (64).

Zamjeramo Hesnardu što je previše stranica utrošio u napad na krivi morbidni moral i u optuživanje religije, a premalo u pozitivni zadatak kako treba izgraditi zdrav moral. Zamjeramo mu nadalje antimetafizičko stajalište kojim postavlja »ponašanje« za osnovnu psihološku kategoriju. On s E. Minkovskim odlučno zabacuje metafizičku supstanciju (268). —

Dobro je zapazio da se u mučnom naporu prema psihičkoj integraciji zbiva neka hegelijanska dijalektika, ali to ne može biti — kako on hoće — dijalektika »žive materijalnosti« (271) jer životinja ne obolijeva od psihoza i neuroza osim ako je čovjek znalački ne maltretira uzrokujući eksperimentalne neuroze u svrhu istraživanja psihofarmaka. Bez spiritualnosti nema ni etičkih sukoba, ni psiho-etičkih devijacija, a pogotovo

nema terapeutske analize. Hesnard zabacuje »spiritualistički realizam, animističku tradiciju, koja je neke vrste 'po-stvarenje' (chosisme), jer umjesto drame, tj. umjesto individua i događaja nudi entitete...« (276). I drame su dinamički entiteti koji pretpostavljaju gustinu subjekata i agensa koji sudjeluju u drami.

S radošću ga slijedimo u zahtjevu: »Mislim zaista, osobno, da će trebati primat afektivnog života u psihopatologiji zamijeniti primatom afektivno-eličkog života« (282). Time inidirektno odstupa od dijalektike žive materije: u fizikalnoj materiji, pa i živoj, nema etike, nego samo afektivnost. Sa svim današnjim psihoterapeutima Hesnard tvrdi: »Svi promatrači ljudskog ponašanja u dubini se slažu da je djetinjstvo bitno doba koje određuje egzistenciju s obzirom na temeljne vidove ličnosti...« (290). Roditelji i odgojitelji unose zabrane. »Kao što je slobodna riba zarobljenik vode, tako se slobodni čovjek koprca u svijetu zabrana« (292). — Mladom je čovjeku koban svaki roditeljski stav koji umjesto da ga vodi k odraslosti, koči ga i zadržava uz one koji ga štite i koji često produžuju tu zaštitu auktoritetom, oštrim ili blagim, ali koji je te naravi da u djetetu utemeljuje moral njemu stran, rezultat ucjenjivanja malog bića moralnom nevoljom« (298). *Sad je Hesnard na pravom putu.* I sama religija deformira se pod utjecajem neprosvjetljenog očinstva i majčinstva. Naje religija kriva za morbidni svijet krivnje, nego i samoj religioznoj etici prijeti roditeljski odgoj svojim deformacijama. Odatle golema potreba psihološkog ozdravljenja svih oblika krivnje. »Kao što postoji, veli Hesnard, katolički, kalvinistički, židovski, hinduistički stil protuseksualne etike, postoji i malograđanski, aristokratski, pa i kapitalistički stil (kao u današnjem američkom društvu), postoji čak i marksistoidni, ako ne marksistički stil iste antiseksualne etike« (301). Svi smo pod prijetnjom deformacija iz odgoja, a kršćanstvo ima najbolje šanse, po našem mišljenju, da izliječi patologiju Super-ega i primitivne religioznosti Sacruma.¹⁴ Freudov se Super-ego mora postupno transformirati u zdravu odraslu savjest: od Über-es preko Moi-Idéal i Idéal du Moi.¹⁵ Tu Hesnard prihvaća Odierove misli.¹⁶ Pozdravljamo i Hesnardovu deseksualizaciju Super-ega.¹⁷ U Edipovu kompleksu dijete postaje od »stroja za uživanje« »moralni agens« (ib. 321). Ne bismo ipak rekli da je prededipalno dijete samo »stroj za uživanje«, u njemu tako plemenito i imperativno djeluje potreba za ljubavlju iznad svih drugih faktora. Dijete je plemenitije nego što ga je interpretirao Freud.

Hesnard je u osnovi vrlo ozbiljan i etičan, samo ga kriva filozofija ne čuva dosta od mjestimičnih zastranjenja kad npr. u masturbaciji, koju inače osuđuje kao i »psihičku ejakulaciju ekshibicionista, homoseksualaca i sadomasošista«, želi vidjeti samo higijenski problem (331 i 333). Od njega ne možemo očekivati pravo poimanje istočnog grijeha kao gubitka nezasluzenog privilegija vrhunarnog života po kojem smo bili odre-

¹⁴ Dr Josip Weissgerber, *Psihologija*, I, II, Zagreb, 1972. (skripta) I. str. 38—94, posebno str. 43, 52—53, 60, 70, 80, 95. (Naručuje se kod pisca, Jordanovac 110. Pp. 169, 41001, Zagreb).

¹⁵ A. Hesnard, *L'univers morbide de la Faute*, str. 304, bilj. 1.

¹⁶ Ch. Odier, *Les deux sources de la Morale*, Neuchâtel, 1945.

¹⁷ A. Hesnard, *L'univers morbide de la Faute*, str. 303.

đeni da živimo u samoj Božjoj trojstvenoj svijesti; on vidi »istočni grijeh« u »parazitskim uvjetima svakog djeteta kojima je predano na milost i nemilost deformativnim utjecajima« (395).

Kao i svi materijalisti Hesnard se ne može oteti pretjeranom humanističkom pesimizmu: »Vjerojatno je da je civilizirani čovjek ostao etički primitivac jer još nema znanosti o moralu, tj. o etičkom ponašanju. Ne poznavajući čovjekovu etičku uvjetovanost u ono što ima animalnog i organskog, idealizantske i ohole moralke laskale su čovjeku da je velik umjesto da razotkriju njegovu krvoločnu konstituciju i da znanstveno nastoje poboljšati tu ljagu od početka djetinjstva da usavrše rasu« (397). Pod znanošću 'science' Hesnard misli na pozitivnu znanost eksperimentalnih metoda. Premda je i njegova zamisao na pozitivističkoj filozofiji, a ne na eksperimentalnim rezultatima. — Upravo je fatalan njegov konačni zaključak: »U konačnoj i pravoj zamisli ljudskog života nema mješta za grijeh, taj mistični ostatak primitivnog mentaliteta« (429). On želi samo etiku »isključivo socijalnih odgovornosti u slobodnu svijetu« (431). Za tu veliku zadaću zove u pomoć umjetnike riječi, oduševljavajući se za Baudelairea, Jean-Paul Sartrea i Franza Kafku. »Čista radost umjetnika koji promatra svoje djelo jest u dnu neka vrsta savršene moralne svijesti koja je stečena, čak iskupljena, može se reći, mukom, kušnjom stvaralaštva« (447). »Moral egzogene krivnje bitno je anticivilizacijski« (452). — Slažemo se, ali postoji i moral prosvijetljene egzogene krivnje kad znamo da smo se ogriješili o autentičnu veličinu čovjeka određena za vječno doživljavanje Apsolutnoga: bez takvog osjećaja krivnje ili, bolje, uvjerenja krivnje, nema zdrave civilizacije. Bez uvjerenja o krivnji mi smo ljudi barbari, zvijeri bez humanih pretenzija. Hesnardova »kolektivna zabrana na ljudskoj razini« ontološki ponizuje čovjeka, a ako se ta »kolektivna zabrana« nepsihološki nameće, ne spasava od »barbarske mitske kazne« (462), dok religija otvara horizonte u beskraj apsolutnoga i u beskraj vječnog opstanka i dosad je vodila k oslobođenju od krivnje, samo pravim putem priznanja i oprostjenja. Po religiji se nebo zaista razvedruje vječnim smislom. Hesnarda moramo konačno uvrstiti u zastupnike stava koji hoće da postigne vedrinu neba protiv neba: on razbija oblake krivnje, ali taj rastragani prostor zastire još tamnijim pokrovom besmisla, pa bi čovječanstvo pod njim još dublje patilo od bezizglednosti svoje sveukupne egzistencije. Austrijska psihološka škola rekla bi Hesnardu da je postavio idol socijalnog etičkog funkcioniranja namjesto Boga koji nadopunjuje čovjekovu vječnu ograničenost vječnim ispunjenjem. Hesnard je ostao na stadiju alijenacije u društvu: čovjek treba da živi za vrednote i norme profanog društva. Ništa time nije doprinio oslobođenju od morbidne krivnje, jer i te norme mogu roditeljskim nespretnim odgojem biti izvana nametnute. Što više, i u religioznim obiteljima Super-ego se stvara u funkciji roditelja, a ne Boga.

»Istina će vas osloboditi« (Iv. 8, 32)

Za nas je Hesnardova kritika dragocjena. Ne smijemo uveličavati osjećaj krivnje, a sobito ne smijemo ostati na 'osjećaju' krivnje, nego na uvjerenju stvarne krivnje uz svijest vlastite slabosti i ograničene odgovornosti. »Veritas liberabit vos« — istina će vas osloboditi!

Ne znam zašto smatramo da Bogu činimo čast uveličavajući svoju krivnju. Zar su naši grijesi tako Bogu zanimljivi da imamo prednost ako se njima što više okitimo?! »Ja ću vaše grijehе baciti sebi iza leđa... u dubine morskе« (Mih 7, 19; Is 38, 17). Usuđujem se reći da je Bog tako apsolutno pozitivan da ne može ne oprostiti kad se pokajemo.

Neprestano bavljenje grijesima truje psihu kao zlo sjeme. Misao je dinamogenična: makar i govorili u sebi: Neću to učiniti!, hranimo psihički grijehе misleći na njih. Treba sijati dobro sjeme, a ne strepiti da ne zasijemo kukolj koji ipak time sijemo u svoju duševnost dok zadržavamo misli na kukolju. Pokorničkoj formuli na početku sv. mise dodano je: »što sam sagriješio mišlju, riječju, djelom i *propustom*«. Gotovo bismo mogli sve izostaviti pa reći samo: »što sam sagriješio propustom dobra«. »Više čara ima u tom da rušimo svoje pogreške razvijajući pozitivni život nego da sav život svedemo na to da rušimo naše pogreške.«¹⁸

Katolička ortodoksija uvijek je u ispravnom smjeru reagirala i protiv predestinacionizma, i protiv maniheizma, i protiv kalvinizma i janzenizma kao, i protiv luteranizma. No, da li nam je u Crkvi došlo do svijesti da roditelje treba odgojiti za odgoj savjesti? Oni formiraju savjest djece prije Crkve, a često i u ime Crkve. Teško je ispravljati što roditelji deformiraju. Iz odgoja odvijek je strujala zaraza pretjerane dresure i egzogenog, izvana nametnutog morala. Oni koji su crkveni život opteretili crnom romantičkom krivnjom bili su u tom smjeru deformirani u obitelji. Psihološka ispitivanja pokazuju da je doživljaj parentalnih likova odlučan za religiozni doživljaj Boga. Na kongresu religiozne psihologije u Würzburgu 1964. iznijeli su Antoine Vergote i André Godin istraživanja u tom smjeru. Prije tih ispitivanja O. Nelson i C. M. Jones iznenadili su rezultatom da se Bogu pridaju više majčinska nego očinska svojstva. Vergote je dokazao da je to bio artificijelni učinak sugestivnog instrumenta. On je po Lickertovoj metodi pomno izradio novi instrument: skalu procjene majčinskih i očinskih svojstava. Dao je 226 očinsko-majčinskih oznaka iz preko 100 religioznih i profanih djela na procjenu 47 sudaca da ih poredaju u 10 stupnjeva. Tako je stvorio semantički diferencijal od 18 očinskih i 18 majčinskih oznaka. Po tom novom instrumentu pokazalo se da i muškarci i žene pridaju Bogu više očinskih svojstava ($r = 5411$ naprama $r = 4389$).

Freud je ustvrdio da je religija sublimacija, racionalizacija doživljaja očeva lika. Da to opravdne, Vergote je postavljao ispitanicima pitanja u smislu sublimacije: Neka provedu kroz sematički diferencijal Boga, oca općenito (ne svoga) i majku općenito (ne svoju) kao sublimirane kulturne pojmove. Rezultati nisu pokazali edipovskog ukrštavanje da bi žene Bogu pridavale razmjerno više očinskih, a muškarci razmjerno više majčinskih svojstava; samo su studenti literature pokazali statistički neznajčajno ukrštavanje. Time je opravdao Freudovu tvrdnju da se religija jednoznačno može rastumačiti kulturnom racionalizacijom očinskog lika. — No André Godin postavio je namjerno pitanje da kroz sematični di-

¹⁸ Antonin Eymieu, *Gouvernement de soi-même*. Ekscerpt i adaptacija u: J. Weissgerber, *Psihologija*, I, II. Zagreb, 1972, II, str. 40.

ferencijal ispitanici provuku svog oca i svoju majku i svog Boga bez preokupacije da polemizira s Freudom. Pokazalo se značajno i dugotrajno ukrštavanje osim kod vrlo religioznih osoba u visokim godinama: muškarci su Bogu značajno više pridavali majčinskih svojstava nego žene, a žene značajno više očinskih svojstava nego muškarci. To znači da doživljaj roditeljskih likova doživotno određuje odnose prema Bogu. Zajednički zaključak obaju komplementarnih ispitivanja bio bi: religija se istina ne može jednoznačno svesti na sublimaciju očinskog lika, ali doživljaj parentalnih likova trajno i doživotno utječe na doživljaj Boga.¹⁹ — Klinički slučajevi, kao onaj u *Lumen Vitae* 1964,²⁰ pokazuju kako konflikt s ocem kod jednog konvertita može izazvati psihopatološki neodoljivu mržnju na Boga. Taj je pacijent u adolescenciji prekinuo sve veze s obitelji i s ocem s kojim je bio u afektivnom sukobu. Obratio se s hugenotstva svoje obitelji na katolicizam. No kad je prošla euforija konverzije, zaprepašten je došao svome duhovniku tužeći se da ga spopada neodoljiva mržnja na Boga. Nije se, dakle, još oslobodio svoga oca. Bila je potrebna psihoterapija da se oslobodi opterećenja iz roditeljskog doma.

»Uostalom«, veli André Godin, »dijete nije nikad daleko kad izgrebemo lak koji odijeva (i štiti) odrasla čovjeka. I teško odraslome koji bi potisnuo i pustio da atrofira u njemu taj dio djetinjske duševnosti bez koje bi postao nesposoban da se divi u iznenađenju, nesposoban da bude ljubljen, nesposoban za stvaralaštvo, nesposoban da primi Božja obećanja.«²¹ — »Ako ne primite kraljevstvo kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko« (Mk 16, 15; Mt 18, 3). Tako je Godin valorizirao djetinjsko doživljavanje za čitav život. Neizbrisivo djetinjstvo puno je smisla; nije to samo razdoblje koje treba što prije napustiti, treba ga zadržati i nadograditi.

Pogreške koje roditelji čine u odgoju religioznosti i zdrave savjesti mogu se svesti na slijedeće točke:

1. Roditelji mogu dijete afektivno i etički zapustiti; mogu ga prepustiti ćudljivosti njegovih egocentričnih želja jer u krivoj samilosti izbjegavaju sve zabrane i kazne.

2. Ali mogu i izgraditi izvana nametnutu opresivnu etiku, vrlo primitivan Super-ego. Roditelji su skloni da brzim oštrim postupcima onemogućće mane svog djeteta, pa ih tako samo potisnu, a ne obrade. Dr Haim G. Ginott²² razradio je u kazuističke pojedinosti taj krivi postupak kojim se gradi egzogeni tuđi moral iz straha. — Uvijek je potrebno prihvatiti i razumjeti sve agresivne, egocentrične i hedonističke impulse, pa ih strpljivo i odlučno ispravljati na razini svijesti, a ne afektivnog potiskivanja prijetnjom. Čitavo tijelo treba da bude prihvaćeno kao i sve navedene manifestacije nesocijalizirane afektivnosti: hedonizam, egocentričnost, agresivnost — ali li kulturno obrađeno na razini uvida. Biljka treba naj-

¹⁹ *Archiv für Religionspsychologie*, 1964.

²⁰ *Lumen Vitae*, 1964, 213—222.

²¹ André Godin, *Adulte et enfant devant Dieu*, *Lumen Vitae*, Bruxelles, 1961, str. 14.

²² Dr Haim G. Ginott, *Les relations entre parents et enfants*, Casterman, Tournai, 1968.

prije da bujno izraste, onda se istom redi i dotjeruje; rastu se ne mogu nametnuti sheme.

3. Odgoj mora biti interioriziran. Događaj koji se zbiva jest u djetetu, a ne u nama ili u vanjskim okolnostima. S time je u vezi opasnost da odgojitelji previše izvana umjesto djeteta sve čine. U takvu se ozračju ne razvije osobna savjest i osobni odnos s Bogom. Time se dijete otuđuje od samostalnosti i stvaralaštva, zadržava se u ovisnosti.

4. Roditelji i odgojitelji griješe ako sebe apsolutiziraju i sobom zatrpaju sve životne horizonte.

André Godin kritizira i praksu da se Bog i svećenik upotrebljavaju kao »odgojno zastrašujuće sredstvo«: »Bog nije sredstvo da se postigne da dijete bude dobro. Pa ni u 4, 6. ili 8. godini! Valja dapače reći: Nadasve ne u to doba, jer tada dijete može u to uzvjerovati.«²³ Bog je na strani zdravog razvoja, a ne uvijek na roditeljskoj strani; vrlo često je na strani djeteta.

Bog i Crkva uvijek su za rast i napredak djeteta, a ne bezuvjetno uz roditelje. Samo kad se nalaze na istoj liniji rasta i napretka, nalaze se Bog, roditelji i Crkva na istoj strani, a nisu sredstvo roditeljske sankcije, žandari izvana urgirane 'etike'. Čega se mi sve ne dosjetimo da nešto proglasimo pred djetetom zahtjevom etike!

Treba da roditelji ostave otvoren put iznad sebe Bogu i Crkvi i pokraj sebe ostalom ljudskom društvu.

»Mnogo je lakše«, veli A. Godin, »vezati dječju dušu s Bogom putem straha nego ljubavlju, zahvalnošću i radošću. No na afektivnoj bazi straha bit će vjerojatno za mladića i odrasloga vrlo teško povezati se s Bogom drugačije nego u neurotskoj deformaciji ili barem u nedostatnom osjećaju koji ponizuje čovjeka i Boga.«²⁴

U okviru ove studije ne možemo proraditi dragocjenu kazuistiku svakodnevnog odgojnog rada. Pedagogija i psihoterapija došle su svojim zahtjevima do najsuptilnijih zahtjeva Evanđelja. Od roditelja i psihoterapeuta traži se nesebičnost, ljubav, predano služenje, zaborav sebe, poštivanje ličnosti. Odgoj djece u obitelji iskrsava kao najvažniji kulturni posao dostojan finoće i genijalnosti najobdarenijih u čovječanstvu. Taj posao, za koji se, gotovo jedini, sustavno ne spremaju budući roditelji, odgovor je i problematici krivnje. Sa psihološkog stanovišta odgojne pogreške, posebno u razdoblju do 7. godine, opterećuju čitavu kulturu i sam crkveni život svojim doživotnim deformacijama. U odrasloj dobi te deformacije poprimaju stravične oblike. U SAD preko polovice bolesničkih kreveta zaposjedoše tijekom zdravi duševni bolesnici. Po Kinseyevoj satatistici — koja, usput rečeno, ne zaslužuje potpuno povjerenje — u SAD bilo bi 27% homoseksualaca. Po francuskoj statistici, objavljenoj jesenas u *Le Mondeu*, u Francuskoj ima 7% homoseksualaca. Seksualna revolucija vuče svoje korijenje iz opće krize obitelji i obiteljskog odgoja. »Samo u jednoj

²³ André Godin, *Le Dieu des Parents et le Dieu des enfants*, Casterman, Tournai, 1963. str. 15.

²⁴ Nav. dj., str. 21.

godini u Jugoslaviji je registrirano milijun i 200 tisuća novih bolesnika s psihičkim smetnjama, 2500 ljudi godišnje izvrši samoubojstvo, oko jedan posto odraslih stanovnika Hrvatske su psihopati.²⁵

Problem krivnje dio je te opće patologije koja iznakažuje društveni etički i religiozni život civiliziranih naroda. Kažemo skromno dio te patologije, jer radna teorija Hesnarda i autsrijske psihoterapeutske škole, da bi sukob s normama — osjećaj krivnje — tumačio sve duševne bolesti, nije definitivno dokazana niti je općenito prihvaćena. »Duša je kulture — kultura duše«, rekao je kardinal Faulhaber. Dok sam studirao u Louvainu. došao je dopis francuske vlade na louvainsko sveučilište s upitom da li bi Section française mogla osposobiti 900 psihologa kliničke orijentacije; odmah bi ih francuske vlasti namjestile u osnovnim školama da se bave terapijom odgojnih deformacija. No još bi sretnija reforma bila odgoj odgajatelja, jedna pozitivna kulturna revolucija. Preventiva je uvijek neusporedivo djelotvornija od naknadne mučne terapije.

²⁵ Vjesnik, četvrtak, 2. kolovoza 1973, str. 5.